Anemon
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University
E-ISSN: 2149-4622

YIL/YEAR: 2018 • CILT/VOLUME: 6 • SAYI/NUMBER: 6

Daha Demokratik Bir Yönetimin İnşasında Açık Hükümet Uygulamasının Kullanılması: İsveç Örneği
Ümmühan Kaygısız

Lise Öğrencilerinin Boş Zaman Yönetimi Becerisinin İncelenmesi
Anıl Kadir Eranıl, Mehmet Özcan

Üniversite Öğrencilerinde Bağlanma Stillerinin İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmaları Yordama Gücünün İncelenmesi
Zekeriya Çam, Gülçilem Şahin Çelik

"Kara" Kelimesinin Dede Korkut Oğuznameleri'ndeki Kullanımı Üzerine
Muhammet Raşit Memiş, Mehmet Kara

İslam'a Göre Çocuğun Eğitilecek Yönleri
Mahmut Dündar

Aile İşletmesi Niteliğindeki Şirketlerdeki Kurumsallaşmanın ve Entellektüel Sermayenin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi: Aile İşletmesi Niteliği Taşıyan Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma
Nuray Türkoğlu

Hermeneutiğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi
Kasım Müminoğlu

Abdurrahîm Rahmî Hekkarî ve Dersa Dîn İsimli Eseri Üzerine Bir İnceleme
Ayhan Tek

Feodal Topluma Alternatif Bir Bakış: Tipler
Hüseyin Özil

Sosyolojik Kuramlar Çerçevesinde Aile ve Girişimcilik İlişkisi
Serdar Yener

Liberal Düşüncede Adalet Mefhumu: Locke ve Hayek Örneği
Gülümser Durhan

Siber Zorbalık Davranışları ve Siber Mağduriyet Düzeylerinin Karşılaştırılması
Hasan Çiftçi

Bingöl'de Bulunan Türbeler ve Ziyaret Yerleri
Yılmaz Irmak

Türk Gölge Oyunu "Karagöz"de Doğaüstü Tasvir ve Semboller
Burak Erhan Tarlakazan

Anadolu Lisesi Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi
Bilgen Kıral

Tehlikeli Madde Taşımacılığı Güzergâh Seçimi Problemi İçin Stokastik Bir Risk Analizi
Hamit Erdal

Türkiye' de Fark Ödemesi Desteklemelerinin Bazı Hububat Ürünlerinin Üretici Kararlarına Etkilerinin Değerlendirilmesi
Hasan Gökhan Doğan, Mustafa Kan, Arzu Kan

Hizmet İhracatı ve Turizm Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Katkısı Üzerine Ampirik Bir Analiz: 1996-2017 Türkiye Örneği
Şakir İşleyen, Yener Altun, Çetin Görür

Eleştirel Pedagoji İlkelerine Göre Yapılan Fen Öğretiminin Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi
Ayhan Aksakalli, Rıza Salar, Ümit Turgut

Teknoloji Entegrasyonuna Yönelik Öz-Yeterlik Algısı Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması
Erhan Ünal, Necmettin Teker

David Mamet' in Glengarry Glen Ross Adlı Eserinde Maçoluk ve Eş-Sosyallik
Faruk Kalay

Giyilebilir Teknolojilerin Sağlık Hizmetlerine ve Sağlık Hizmet Kullanıcılarına Etkileri
Şenol Demirci

Öz-Yeterlik Algısı ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Algılanan Yönetici Desteğinin Aracılık Rolü
Süreyya Ece, Zuhal Kurban, Selma Gültekin

Cinsiyet Gelir Farkı'nın Cinsiyet Suç Oranı Üzerine Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme: Arkansas Eyaleti Örneği
Deniz Guvercin

Nüfusun ve Yerleşmelerin Yükseltiye Göre Değişimi: Muş İli Örneği
İskender Dölek, Vedat Avcı, Muazzez Harunoğulları

Genç Yetişkinlerde Mutluluğun Özgünlük ve Kişisel Erdemler Açısından İncelenmesi
Merve Aydın

Çalışanlarda Erteleme Davranışı (İşyeri Prokrastinasyonu) Gelişiminde Zaman Tuzaklarının Etkisi
Sibel Aydemir

Öğretmen Adaylarının İdeal Eğitim Ortamına Yönelik Bakış Açılarının İncelenmesi
Emin Tamer Yenen, Fevzi Dursun

Kurumsal Performans Karnesi Ölçümü: Üçüncü Basamak Sağlık Kurumlarında Bir Uygulama
Oya Korkmaz

Türkiye'de Dijital Vatandaşlıkla İlgili Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin İncelenmesi
İsmail Sarı, Seyit Taşer

Kariyer Yapılandırma Görüşmesi: Nitel Bir Değerlendirme Aracı ve Kariyer Danışma Yöntemi
Nurten Karacan Özdemir

Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Örgütsel Etkililik Sorunu: Teorik Bir Değerlendirme
Murat Ak

Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım İşlerinin TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı ve BOBİ FRS Kapsamında İncelenmesi
Mustafa Kılı, Yusuf Işık

Kadı Burhaneddin Divanı'nda Toprak İle İlgili Hâksâr İfadesinin Kullanımı ve Düşündürdükleri
Hatice Özdil

Faiz Oranları, Döviz Kurları ve Çekirdek Fiyat Endeksleri Arasındaki Dinamik İlişkiler: Türkiye Örneği
İsmail Hakkı Kofoğlu, Yakup Küçükkale, Rahmi Yamak

Aile Katılımlı ve Aile Katılımsız Sosyal Beceri Eğitiminin Çocukların Sosyal Becerilerine Etkisi
Remziye Ceylan, Nihal Yiğitalp

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
anemon
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

YIL/YEAR: 2018 • CILT/VOLUME: 6 • SAYI/NUMBER: 6

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

anemon
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

Dağıtım **Distribution**

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır | Is made by Muş Alparslan University Institute of Social Sciences

2149-4622	:	e-ISSN	e-ISSN	:	2149-4622
01/12/2018	:	Basım Tarihi	Published Date	:	01/12/2018
Aralık 2018	:	Yayın Sezonu	Pub. Date Season	:	December 2018
6	:	Cilt	Volume	:	6
6	:	Sayı	Number	:	6
2013	:	İlk Yayın Tarihi	Founded	:	2013
Muş	:	Basım Yeri	Place of Publication	:	Muş
Yılda altı defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	:	Yayın Türü	Publication Type	:	Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-monthly
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	:	Yayın Dili	Official Language	:	Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık	:	Periyot	Frequency	:	February, April, June, August, October and December
Muş Alparslan Üniversitesi	:	Yayıncı	Publisher	:	Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye	:	Adres	Address	:	Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye
anemon@alparslan.edu.tr	:	e-posta	e-mail	:	anemon@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	:	Telefon	Telephone	:	+90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	:	Faks	Fax	:	+90 436 249 10 22
http://dergipark.gov.tr/anemon	:	Ana Sayfa	Homepage	:	http://dergipark.gov.tr/anemon

Anemon
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 6 • Sayı/Number: 6

Yayın Kurulu • Editorial Board

Muş Alparslan Üniversitesi Adına Sahibi / Owner	Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Rektör) Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Baş Editör / Editor-in-Chief	Dr. Öğr. Üyesi Ömer ESEN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Editörler / Editors	Dr. Öğr. Üyesi Adem LEVENT Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Dr. Öğr. Üyesi Ceren YEGEN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TÜRKMENOĞLU Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SALMAZZEM Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şamil TATIK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members	Prof. Dr. Abdüllatif TÜZER Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Prof. Dr. İbrahim ERDOĞAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Doç. Dr. M. Kamil COŞKUN Gazi Üniversitesi / Türkiye
	Doç. Dr. Gabur OZIEV International Islamic University / Malezya
	Dr. Öğr. Üyesi Mahsum AYTEPE Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün
	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
	Doç. Dr. Murat KAYACAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Dr. Öğr. Üyesi Aykut KÜÇÜKPARMAK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Dr. Öğr. Üyesi Cumhur TÜRK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Dr. Öğr. Üyesi Irena Rajchinovska PANDEVA Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya
	Dr. Öğr. Üyesi Orhan KESKİNTAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
	Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Sekreterya / Secretariat	Arş. Gör. Abdülmecit YILDIRIM
	Arş. Gör. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ
Dizgi/ Layout Editor	Arş. Gör. Halil KILIÇ
	Arş. Gör. Yusuf ÖZTÜRK
Teknik Redaksiyon / Redaction	Okt. Yahya ADANIR
Grafik Tasarım / Design	Öğr. Gör. Serdar DİK

anemon
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 6 • Sayı/Number: 6

Amaç ve Kapsam

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınamaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayınlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Aims and Scope

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in anemon belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Muş Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon) aşağıdaki indekslerce taranmaktadır:

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşerî Bilimler Veri Tabanı)
Index Copernicus
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
IIJIF (International Innovative Journal Impact Factor)
InfoBase Index
ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)
JIF (The Journals Impact Factor)
JournalTOCs (Journal Tables of Contents)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SIS (Scientific Indexing Services)
SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atıf Dizini)
TEİ (Türk Eğitim İndeksi)
UIF (Universal Impact Factor)

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) indexed and abstracted in:

TUBITAK ULAKBIM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)
Index Copernicus
ASOS Index (Academia Social Science Index)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
IIJIF (International Innovative Journal Impact Factor)
InfoBase Index
ISAM (TRF Center for Islamic Studies)
JIF (The Journals Impact Factor)
JournalTOCs (Journal Tables of Contents)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SIS (Scientific Indexing Services)
SOBIAD (TR Social Sciences Citation Index)
TEI (Index of Turkish Education)
UIF (Universal Impact Factor)

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
anemon
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 6 • Sayı/Number: 6

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah KIRAN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN
İstanbul Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA
Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
Uludağ Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN
Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdal BAYKAN
Necmettin Erbakan Üniversitesi/ Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY
Atatürk Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyyup Günay İSBİR
İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN
Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM
Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ
Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ
Uludağ Üniversitesi/ Türkiye
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ
İstanbul Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Ali UTKU
Atatürk Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Bülent SÖNMEZ
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM
Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE
Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan
Doç. Dr. Emin ÇELEBİ
İnönü Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Fariz AHMADOV
Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan
Doç. Dr. Mahmoud JARAN
The University of Jordan / Ürdün

Prof. Dr. Mesut IDRİZ
International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Muhittin MACİT
Türkiye Yazma Eserler Kurumu / Türkiye
Prof. Dr. Mustafa AYDIN
Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN
Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ramazan YELKEN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Recai AYDIN
International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Saffet KÖSE
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi/ Türkiye
Prof. Dr. Şamil DAĞCI
Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN
Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Şehmus DEMİR
Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU
Bakırçay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Turgay UZUN
Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Veli URHAN
Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Yasin AKTAY
Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK
Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI
Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR
University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Recep ASLAN
Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Saim KAYADİBİ
International Islamic University / Malezya
Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH
The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Südabe SALIHOVA
Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Bagdagul MUSSA
The University of Jordan / Ürdün
Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV
Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan

anemon
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 6 • Sayı/Number: 6

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

EDİTÖRÜN NOTU / EDITOR'S NOTE

Editörden 767

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Ümmühan Kaygısız 769
Daha Demokratik Bir Yönetimin İnşasında Açık Hükümet Uygulamasının Kullanılması: İsveç Örneği
Use of the Open Government Implementation in a More Democratic Management: Swedish Example

Anıl Kadir Eranıl, Mehmet Özcan 779
Lise Öğrencilerinin Boş Zaman Yönetimi Becerisinin İncelenmesi
Investigation of High School Students' Leisure Time Management Ability

Zekeriya Çam, Gülçilem Şahin Çelik 787
Üniversite Öğrencilerinde Bağlanma Stillerinin İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmaları Yordama Gücünün İncelenmesi
Examining Predictive Role of Attachment Styles on Interpersonal Cognitive Distortions in University Students

Muhammet Raşit Memiş, Mehmet Kara 799
"Kara" Kelimesinin Dede Korkut Oğuznameleri'ndeki Kullanımı Üzerine
About the Use of word "Kara" in the Book of Dede Korkut

Mahmut Dündar 809
İslam'a Göre Çocuğun Eğitilecek Yönleri
Child's Aspects That Need to be Trained According to Islam

Nuray Türkoğlu 819
Aile İşletmesi Niteliğindeki Şirketlerdeki Kurumsallaşmanın ve Entellektüel Sermayenin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi: Aile İşletmesi Niteliği Taşıyan Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma
Impact of Institutionalization in Family-Owned Companies and Elements of Intellectual Capital on Competitive Power: A Research on Family-Owned Hospitality Businesses

Kasım Müminoğlu 831
Germenevtika İlmining Kelib Chiqishi va Rivojlanishi
Hermeneutiğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi
The Emergence and Development of Hermeneutics

Ayhan Tek 839
Ebdurrehîm Rehmî Hekkarî û Tehlîlek Li Ser Berhema Wî Ya Bi Navê *Dersa Dîn*
Abdurrahîm Rahmî Hekkarî ve *Dersa Dîn* İsimli Eseri Üzerine Bir İnceleme
An Analysis on Abdul-Rahim Rahmi Hekkari and His Work *Dersa Dîn*

Hüseyin Özil 859
Feodal Topluma Alternatif Bir Bakış: Tipler
An Alternative View of Feudal Society: Types

Serdar Yener 869
Sosyolojik Kuramlar Çerçevesinde Aile ve Girişimcilik İlişkisi
Family and Entrepreneurship relationship within Context of Theories of Sociology

Gülümser Durhan 879
Liberal Düşüncede Adalet Mefhumu: Locke ve Hayek Örneği
Concept of Justice in Liberal Thought: The Case of Locke and Hayek

Hasan Çiftçi 887
Siber Zorbalık Davranışları ve Siber Mağduriyet Düzeylerinin Karşılaştırılması
Comparison of Cyber Bullying Behaviors and the Levels of Cyber-Victimization

Yılmaz Irmak 899
Bingöl'de Bulunan Türbeler ve Ziyaret Yerleri
Tombs and Religous Sights in Bingöl

Burak Erhan Tarlakazan 915
Türk Gölge Oyunu "Karagöz"de Doğaüstü Tasvir ve Semboller
Supernatural Descriptions and Symbols Of Turkish Shadowplay "Karagöz"

Anemon
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 6 • Sayı/Number: 6

Bilgen Kıral 925
Anadolu Lisesi Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi
Anatolian High School Teachers' Burnout Levels Related to Various Variables

Hamit Erdal 935
Tehlikeli Madde Taşımacılığı Güzergâh Seçimi Problemi İçin Stokastik Bir Risk Analizi
A Stochastic Risk Analysis for the Problem of Route Selection of Hazardous Materials' Transportation

Hasan Gökhan Doğan, Mustafa Kan, Arzu Kan 945
Türkiye' de Fark Ödemesi Desteklemelerinin Bazı Hububat Ürünlerinin Üretici Kararlarına Etkilerinin Değerlendirilmesi
Evaluation of the Effect of Deficiency Payment Supports on the Producer's Decisions of the Some Cereal Crops in Turkey

Şakir İşleyen, Yener Altun, Çetin Görür 953
Hizmet İhracatı ve Turizm Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Katkısı Üzerine Ampirik Bir Analiz: 1996-2017 Türkiye Örneği
An Empirical Analysis on the Contribution of Service Expenditures and Tourism Expenditures to Economic Growth: The Case of Turkey 1996-2017

Ayhan Aksakallı, Rıza Salar, Ümit Turgut 961
Eleştirel Pedagoji İlkelerine Göre Yapılan Fen Öğretiminin Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi
The Impact of Science Teaching Based on Critical Pedagogical Principles on Academic Achievement of Students

Erhan Ünal, Necmettin Teker 973
Teknoloji Entegrasyonuna Yönelik Öz-Yeterlik Algısı Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması
The Adaption of Technology Integration Self-Efficacy Scale into Turkish

Faruk Kalay 979
Machismo and Homosociality in Mamet's Glengarry Glen Ross
David Mamet' in Glengarry Glen Ross Adlı Eserinde Maçoluk ve Eş-Sosyallik

Şenol Demirci 985
Giyilebilir Teknolojilerin Sağlık Hizmetlerine ve Sağlık Hizmet Kullanıcılarına Etkileri
The Effects of Wearable Technology on Health Services and Health Service Users

Süreyya Ece, Zuhal Kurban, Selma Gültekin 993
Öz-Yeterlik Algısı ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Algılanan Yönetici Desteğinin Aracılık Rolü
Relationship between Perceived Self-Efficacy and Organizational Cynicism: The Mediation Role of Perceived Supervisor Support

Deniz Güvercin 1001
An Econometric Investigation of the Impact of Gender Income Gap on the Gender Gap in Crime: The Case of Arkansas State
Cinsiyet Gelir Farkı'nın Cinsiyet Suç Oranı Üzerine Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme: Arkansas Eyaleti Örneği

İskender Dölek, Vedat Avcı, Muazzez Harunoğulları 1011
Nüfusun ve Yerleşmelerin Yükseltiye Göre Değişimi: Muş İli Örneği
Change of Population and Settlement by Elevation: Sample of Muş Province

Merve Aydın 1023
Genç Yetişkinlerde Mutluluğun Özgünlük ve Kişisel Erdemler Açısından İncelenmesi
The Investigation of the Happiness of the Young Adults in Terms of Authenticity and Personal Virtues

Sibel Aydemir 1031
Çalışanlarda Erteleme Davranışı (İşyeri Prokrastinasyonu) Gelişiminde Zaman Tuzaklarının Etkisi
Impact of Time Traps on the Development of Procrastination Behavior (Workplace Procrastination) in Employees

Emin Tamer Yenen, Fevzi Dursun 1041
Öğretmen Adaylarının İdeal Eğitim Ortamına Yönelik Bakış Açılarının İncelenmesi
Examination of Teacher Candidates' Opinions On Ideal Education Environment

Oya Korkmaz 1051
Kurumsal Performans Karnesi Ölçümü: Üçüncü Basamak Sağlık Kurumlarında Bir Uygulama
Institutional Balanced Scorecard Measurement: An Application in Tertiary Health Care Services

İsmail Sarı, Seyit Taşer 1063
Türkiye'de Dijital Vatandaşlıkla İlgili Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin İncelenmesi
Examination of Master and Doctoral Theses Made in Turkey about Digital Citizenship

Nurten Karacan Ozdemir 1071
Kariyer Yapılandırma Görüşmesi: Nitel Bir Değerlendirme Aracı ve Kariyer Danışma Yöntemi
Career Construction Interview: A Qualitative Assessment and Career Counseling Method

anemon
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 6 • Sayı/Number: 6

Murat Ak 1083
Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Örgütsel Etkililik Sorunu: Teorik Bir Değerlendirme
The Problem of Organizational Effectiveness for Public Institutions and Establishments: A Review

Mustafa Kıllı, Yusuf Işık 1093
Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım İşlerinin TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı ve BOBİ FRS Kapsamında İncelenmesi
Examination of the Construction and Repair Works Spread Over Years within the Scope of the Revenue Standard from TFRS 15 Customer Agreements and BOBI FRS

Hatice Özdil 1105
Kadı Burhaneddin Divanı'nda Toprak İle İlgili Hâksâr İfadesinin Kullanımı ve Düşündürdükleri
The Use and Make Think of the "Hâksâr" Expression Which is Related to Earth in the Divan of Kadi Burhaneddin

İsmail Hakkı Kofoğlu, Yakup Küçükkale, Rahmi Yamak 1111
Faiz Oranları, Döviz Kurları ve Çekirdek Fiyat Endeksleri Arasındaki Dinamik İlişkiler: Türkiye Örneği
Dynamics Relationship among Interest Rates, Exchange Rates and Core Price Indexes: The Case of Turkey

Remziye Ceylan, Nihal Yiğitalp 1119
Aile Katılımlı ve Aile Katılımsız Sosyal Beceri Eğitiminin Çocukların Sosyal Becerilerine Etkisi
Effect of Social Skills Training with and without Family Involvement on Children's Social Skills

Yazım Kuralları / Author Guidelines 1129

Değerlendirme Süreci / Peer Review Process 1133

Yayın İlkeleri / Editorial Principles 1135

Okuyucu Mektupları / Letters

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde (anemon) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer ESEN
o.esen@alparslan.edu.tr

Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2018 6(6) 767-768

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: http://dergipark.gov.tr/anemon

Editörün Notu ● Editor's Note

Editörden…

Değerli okuyucularımız,

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin (anemon) 17. sayısıyla (6. cilt, 6. sayı) huzurlarınızdayız. Bu sayımızla yayın hayatında altı yaşını da doldurmuş bulunmaktayız. Bu yaşına kadar dergimizin sağlıklı bir şekilde gelişmesine katkı sağlayan, değerli yazarlarımızdan hakemlerimize, yayın kurulumuzdan dizgi ve baskı ekibine içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu sayıda sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden oluşan birbirinden değerli 36 yazı yer almaktadır. Titiz bir değerlendirme sürecinin ardından yayımlanan bu makalelerin kendi alanına katkı sağlayan, yenilik getiren ve topluma ışık tutan yayınlar olduğuna inanıyoruz.

Dergimizin müteakip sayılarında da siz saygıdeğer okuyucuların, akademik çalışmalarını dergimizde değerlendirmek üzere göndermeleri için çağrıda bulunurken Dergimize olan desteğiniz için şimdiden teşekkür eder, çalışmalarınızda başarılar dilerim. Ayrıca bu sayımızda emeği geçen yayın ve danışma kurullarımıza, yaptıkları akademik çalışmaları dergimize gönderen yazar ve bu yayınları büyük bir özveriyle değerlendiren hakemlerimize, mesai mefhumunu unutarak fedakârlıkla çalışan bölüm editörlerimize, idari süreçte desteklerini hiçbir zaman bizlerden esirgemeyen başta Rektörümüz olmak üzere tasarım ve tanıtım süreçlerine destek olan üniversitemizin Basın-Yayın ve Halkla İlişkiler birimine teşekkür ederim.

Son olarak, Muş Alparslan Üniversitesi'nin marka değeri yüksek birimlerinden biri olan anemon'un sizlerin sosyal bilimlerle alakalı özgün ve nitelikli bilimsel yazılarıyla bundan sonra da akademik camianın gurur kaynağı olmaya devam edeceğine olan inancımla, hep birlikte başarılı ve verimli yeni bir çalışma dönemi diliyorum. Özgün ve nitelikli yeni ve farklı çalışmaları bilim dünyasına sunma hedefiyle bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle selamlar ve saygılar…

Dr. Öğr. Üyesi Ömer ESEN

Baş Editör

e-ISSN: 2149-4622. © 2013-2018 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır.
http://dx.doi.org/10.18506/anemon.457711

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: http://dergipark.gov.tr/anemon

Araştırma Makalesi ● Research Article

Germenevtika Ilmining Kelib Chiqishi va Rivojlanishi

Hermeneutiğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

The Emergence and Development of Hermeneutics

Kasım Müminoğlu [a,*]

[a] Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, 49100, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6649-4144

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:
Başvuru tarihi: 21 Eylül 2017
Düzeltme tarihi: 18 Nisan 2018
Kabul tarihi: 26 Nisan 2018

Anahtar Kelimeler:
Hermeneutik
Yorumlama
Schleirmacher
Dilthey
Heidegger

ÖZ

Bu makale, hermeneutik biliminin Antik Yunandan günümüze kadar kullanıla gelmiş anlamları üzerinde araştırma yapmayı amaçlamaktadır. İlkin "*hermeneuein"* kavramının etimolojik anlamı üzerindeki araştırmalar tetkik edilerek gelişimi üzerinde durulacak. Sonra ise "*Hermeneutiğin"* bir bilim olarak gelişimini ortaya koyarken romantik hermeneutikçiler Schleirmacher, Dilthey, felsefi hermeneutikçiler Husserl, Heidegger, Gadamer, yeni romantikler Betti, Hirsch ve eleştirel hermeneutikçiler Habermas ve Apel gibi düşünürlerin hermeneutiğe katkılarını sistematik bir şekilde incelemeyi ve irdelemeyi hedefliyoruz.

ARTICLE INFO

Article history:
Received 21 September 2017
Received in revised form 18 April 2018
Accepted 26 April 2018

Keywords:
Hermeneutics
Interpretation
Schleiermacher
Dilthey
Heidegger

ABSTRACT

The purpose of this article is to study the importance of the science of hermeneutics as a term (hermeneuien) starting from Ancient Greece to the present day. At the first stage, we try to study the etymological meaning of the word "hermeneuien". At the second stage we will investigate the process of the development of the science of hermeneutics. At the same time, we intend to study and analyze systematically, the views of romantic hermeneutics like Schleiermacher, Dilthey, philosophical hermeneutics like Husserl, Heidegger, Gadamer, new romantics like Betty, Hirsch and representatives of critical hermeneutics like Habermas and Apel.

O'z

Bu maqola, germenevtika (hermeneutik) ilmining antik Greklardan xozirgi kungacha qo'llanilip kelgan manolari bo'yicha fikir bayon qilishni rejalashtirmoqda. İlk o'laroq "hermeneutik" so'zining etimologiyalik ma'nosining taxqiqi va germenevtika nazariyasining rivojlanishi to'g'risidaki ilmiy mulohazalar amalga oshiriladi. Bu borada romantik germenevtikchilari bo'lgan Schleirmacher, Dilthey, falsafiy germenevtikchilar, Husserl, Heidegger, Gadamer, yangi romantikchilar Betti, Hirsh va tanqidchi germenevtikchilar bo'lgan Habermas va Apel kabi mutafakkirlarning germenevtika ilmi asosidagi ko'z qarashlari sistematik bir ravishda taxqiq va taqdim qilinishi nazarda tutulmoqda.

Kalit So'z: *Germenevtika, Sharxlamoq, Schleirmacher, Dilthey, Heidegger.*

* Sorumlu yazar/*Corresponding author*.
e-posta: k.mominov@alparslan.edu.tr

e-ISSN: 2149-4622. © 2013-2018 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır.
http://dx.doi.org/10.18506/anemon.339181

1. Kirish

Sharxlash, bilish va tushunish kabi aql faoliyatlarini o'zaro bir birlaridan ajratish mumkin bo'lmagani kabi bunday ajratishning imkoniyati muloxaza qilinishi mumkin. Qadr-qiymatlar yoki me'yorlar olaminining quruvchisi insondir deya o'z tushunchalarini Nietzche *"Xech bir axloqiy xaqiqat yoq, faqat axloqi sharxlar bordur*" shaklida deb aytgandir. *"Bashar olamining so'z ila qurilib, so'z ila yiqilgan ekanligini"* ifoda qilgan Mavlono Jaloliddin Rumi sakkiz asr muqaddam aniqlagan bo'lib bu bashariy aloqalarning til vositasi bilan mumkin ekanligini bildirgan. Xulosa qilip aytish kerak bo'lsa, falsafa, axloq, din, xuquq, sotsiologia, siyosat, iqtisot, adabiyot, sanat va boshka bashariy bilim soxalariga tegishli masalalarni xam siniflantiruv uchun sharxlash kerakli bo'lgan muxim ishtir. Germenevtika tushunchasini asosan o'zbek tilida ifoda qiladigon bo'lsak, so'z va jumlalarni insho qilish yoki, boshqacha qilip aytganda insonning dunyo bilan bo'lgan munosabatlarini muzokara qilish va baxolash harakati deb xisoplash mumkin. Antik Greklardan kunimizgacha so'z sanati mi, yoki yozuv sanati mi, kerakli degan ilmi muloxazalar bu masalaning jiddiyatini ortaga qo'ymoqta. Yer yuzudaki butkul madaniyat ve odatlar o'z meroslarini yozuv va yozilgan matnlar atrofida shakillantirgan. Germenevtika, yoki so'z sanati borasida toxtalgan problemalar yozuvning o'zi qadar eski bo'lishi bilan birga, ko'proq matnlarni anglash bilan cheklangan bir harakat bolip qaralgan. Tushunmoq yoki sharxlamoq problemalari an'anaviy falsafada mantiq yoki epistomo-logiyaning masalasi bo'lip kelgan. Bu maqolada, germenevtika ilmining kelib chiqishi va rivojlanishi sarlovxasi ostida, falsafa, iloxiyat, tarih tadqiqotlari va adabiyot tanqidlari soxalarida keng ravishta ishlatilgan va tabora axammiyat qozongan masalalar haqida tadqiqotlar taqdim etiladi. Chunki germenevtika ilmi oldin faqatgina iloxiyat soxasida ishlatilgan bo'lsa xozirgi kunda butun ilimlarda ishlatilib kelmoqda va axammiyati shunchalik kerakli ki bu ilim soyasida nafaqat iki insonning bir biri bilan bo'lgan munosabati xatto butun bilimlar orasida yotgan problemalarni yechish mumkin ekanligi ortiq bilingan bir xaqiqat. Ga'rbta 20-chi asrda bu ilimga Schleirmacher'in asos solishi va keyinchalik bo'lsa, Dilthey, Gadamer, Habermas va Apel bilan birga butun bilimlardagi anlashilmovchilik problemalarini germenevtik mulaxaza bilan yechish o'z tasirini ko'rsatdi. Turkiya'da bo'lsa Doğan Özlem va Osman Bilen'ing bu soxada xissalari juda katta ahammiyat kasb etadi (Özlem, 1995, 1996; Bilen, 2007).

2. Antik Grek Davrida "Germenevtika" So'zining Ma'nosi va Funksiyasi

Germenevtika (hermeneutik) konsep-siyasi Grekcha fe'l bo'lgan odatda *"sharxlamoq"* deb tarjima etilgan "*hermeneuein"* so'zidan va isim xolatida *"sharx"* ma'nosidagi "*hermeneia"* so'zidan kelip chiqmoqda (Palmer, 2008: 39). Asosan Aristotelning mantiqqa tegishli asarlari orasida joy olgan "*Peri hermeneias"* risolasining ona mavzusu sifatida o'z yerini olmoqda. Al-Forobiy'ning "*Bari Eriminyas"* nomi bilan bilingan bu risola, uning mantiq kitoplarida "*el-İbare"* nomi bilan atala boshlagan. Al-Farobiy'ning sharx qilib ishlatgan bu so'z o'z ma'nosini zamonaviy falsafada germenevtika o'laroq ishlatila boshlanishi bilan yo'qotgan. Aristotel bu so'zni *"aytmoq, tilga keltirmoq, ifoda etmoq,"* ma'nolarga kelgan "*hermeneia"* so'zini *"bir narsa haqidagi to'g'ri yoki noto'g'ri bo'lgan ifodalarning"* inson aqlida to'g'ridan amalga oshgan fe'l deb hisoplaydi. Aristotel bu borada aql fe'llarini uch qisimga ajratip qaragan. A) Yolg'iz narsalarni tushunmoq yoki ma'no qaliplari sifatida bu so'zlarning qast qilgan narsani tushunmoq, Abu Ali İbn Sino'da bu tasavvur deb atagan aql jarayonidir. B) Tarkib va Tasnif jarayoni yana bu İbni Sino'da tasdıq bilan aloqali bo'lgan aql faoliyatidir. C) Bilingandan bilinmagani chiqarmoq, aql ishlatmoq, qiyos. Aristotel ma'no bildirgan ifodalarni (jumlalarni) to'g'ri yo ki noto'g'ri ekanligi ispotlanishi mumkin bo'lgan ifodalarni hermeneias'ning masalasi qilip hesoblagan. Duo, amir, savol, nido kabi tilak bildirgan ifodalarni jumla sifatida ko'rmaydi (Bilen, 2007: 26).

Germenvtika (hermenias) so'zi bu falsafi ma'nosi bilan birga, ildizlari Grek mifalogiyasida Tangrilardan xabar olip kelgan xabarchi-Tangri Germes bilan yaqindan aloqalidir. Bu ma'noda olip qaralganda Germes insonlar bilan Tanrgilar orasida elchi sifatida, Tangrilarning xabarlarini insonlarga tarjuma qilguvchi zottir. Bundan tufayli ki Germes, anlashilmagan narsani insonning tushunabilajagi so'z qalibiga keltirgani uchun, mifologiyada til va yozuvning ijotkori Germes'ga taalluqtir (Özlem, 1995: 12). Martin Heidegger'da bu borada ochiq bir xolatda falsafi germenevtikani Germes bilan bog'lamoqda. Heidegger'ga ko'ra Germes *"qadarning"* xabarini keltirmoqda; hermeneuen bo'lsa xabar yüklangan bir narsani, xabarning o'rniga qo'yilabilgan darajada sharxlamoqtir. Bunday bir sharxlov ayni zamonda shoirlar tomonidan yozilgan yo ki so'ylangan narsani ochiklamoqtir. Sokratga ko'ra Platonning dialogu *"İon"* da bu shunday tilga keltirilmoqda; *"Ular Tangrilarning lchilaridir"*(Palmer, 2008: 40). Bu jihattan olip qaralganda sharxlamoq ma'nosini bergan germenev-tikaning klassik qollanishi, modern muzokaralarning tarkibini xam tayin qilgani uch asosi elementni belgilamoq mumkin. 1. So'z o'laroq so'ylamoq, 2. İzoxga keltirish, 2. Tarjima qilmoq (Bilen, 2007: 29). Bilen'ning bu uch xil ko'rishlari, asosan taxqiq qilip qaralganda Palmer'ning *"Hermeneutik"* nomli asarida qo'lga olgan germenev-tikaning olti zamonavi izohini xam oz tushunchasiga kiritmoqda. Bu masala zamonaviy germenevtikchilar tomoni-dan metodikalik izohatlarni sistematiklashtirilishi nazariyasi tufayli yana xam qo'llanishli xolatga keltirilgan. Bu esa kunimizda mukkaddas kitoplarning, yoki tarihiy matnlarni xozirgi kunga moslashtirgan ravishda oqtaruv protsedurasini osonlashtirmoqda. Asosan bo'lsa hozirgi kunda xar turli anglashmovchiliklarning yuzaga kelayotgan payitida bu kabi ilmi muloxazalarga extiyoj tobora ortip borishi turgan gap. G'arb bu problemaga Uyg'onish (Ronesans) davrida to'xtaldi va o'zaro anglashmovchilik masalalarini ushbu ilim yordamida amalga oshirgani bilingan bir xaqiqat. Keling bolmasam bu misolga oz bo'lsa xam bir nazar tashlaylik.

3. O'rta Asrlarda "Germenevtika" Ilmining Axamiyati

Antik Grek dünyosida o'zini en oldingi masalalarni yechish uchun ishlatilgan alegorik sharxlov metodu, Xristiyan-likning reform davrida diniy matnlarning, dastlab *"İnjil"* ning tafsiri uchun ishlatilgan metodlardan bo'lgan. Alegorik bir izohning extiyoj xoliga kelishining asos sababi matnning so'z ma'nosidan tashqari asosan mistik bir ma'no, yana da

chuqur bir *"xaqiqat"* tushunchasi tashkil qilganligi uchundur (Toprak, 2003: 27). Bu davrda Xristiyan germenevtikasining asoschilari Martin Luther, Philo, Origenes, J. Cassinus kabi teologlar diqqatga sazovordur. (Özlem, 2004: 34, 35). Bular asosan İnjil'da bildirilgan voqealarning ma'nolandirilishi va sharxlanishi kerakligining axamiyati ustida turganlar. Asosan Origenes'ga kora muqaddas kitoplarda anglatilgan xikoyalarda faqatgina tarihiy voqealar tarihning problemalarini emas ayni vaqitni o'zida ma'no faoliyatining masalalari bolip xesoblanadi. Bu tomondan olip qaralganda Origenes'nin metodi o'z zamonasida yozuvchilarga bir yozuvning to'rt ma'nosini ortaga chiqarish metodini ham orgatishi borasida oydinlatguvchi ro'l o'ynagan. Bu davrda qutsol matnlarda so'z ma'nosi, alegorik ma'no, axloqiy ma'no va yuksak (analogiyalik) ma'no axtarila boshlangan (Toprak, 2003: 29).

Bir sharxlov quroli tizmasi o'laroq germenevtika va bu sharxlamaning amaliy faoliyati bo'lgan tafsirning bir birlaridan ajralganligini J. C. Dannhauer'ning 1654 *"Hermeneutica Sacra Sive Methodus Exponendarum Sacrarum Litterarum"* nomli kitobida joy olganligini korishimiz mumkin. Bu kitobning bosh qismida germenev-tikaning sharxlov metodika o'laroq exegesis (tafsir) dan ajralganini anglash mumkin. Bu tomondan olip qaralganda ana shu asrlarda germenevtika Cherkov xokimiyatining qo'lida bo'lganini xam fikirlash mumkin. Bundan boshka bu borada Johann August Ernesti'ning asarlarida toxtalip otgan fikirlarga qarash mumkin. Keyinchalik bo'lsa Martin Luther'in reform harakatlari bilan birga Katoliklarga qarshi turush, kuchayish soyasida qutsol matnlarning dogmatik bir ravishda sharxlash kabi alegorik metodu bir tomonga tashlanip Xristiyan camoasida problemalarga to'g'ridan yo'nalgan, har turli kayfi, shahsiy izohlardan tozalangan va problemalarga ongli turda yaqinlashmoq tushunchasi joylasha boshlaganligini aytip otishimiz mumkin (Gadamer, 1981: 15, 17) O'rta asr Xristiyan olamidagi bu qidiruvlar Ronesans va ma'rifat davriga olip chqqan. Xatto man, bu qidiruvlarning G'arb olamidagi siyosiy, ijtimoi va turmush jixatlaridan xam bir kancha o'rtoq masalalarini chechabiluv metodikalariga olip borganligini aytishim mumkin. Bu masalaga boshqa bir maqolada toxtalip otmoqchiman. Shuni qisqa qilip aytishim mumkin ki, bunday bir mashaqqatli va samarali bir davrda Fredrich Ast va Cristiyan Wolf kabi fikir insonlarining germenevtikaga qarata yurutgan nazaryalari, Friedrich. D. E. Schleiermacher gacha bo'lgan universial germenevtikaning rivojlanishi uchun katta axammiyat tashkil etkanligini aytip o'tishimiz mumkin.

4. Ronesans So'ngrasi *"Germenevtika"* Ilmidagi Tarihiy O'zgarishlar: Fredrich Ast va Cristiyan Wolf

Öztürk'ning bayon qilip aytgani kabi, Friedrich Ast germenevtikada *"ruh"* butunligi g'oyasining ishlap chiqishlik kerak degan fikirni ilgari surmoqdadur. Ast'ga ko'ra *"germenevtika"* matning *"geistige"* (ruhsal, ma'naviy) ma'nosini oydinlikka olip chiqarish teoriyasi bolib xisoblanadi. Shuning uchun germenevtikaning maqsadi bir asarning o'z ich ma'nosidagi rivojlanishlari va bu asarning elementlarining o'z davri yo ki matnning o'qilayotgan davrining manaviyoti bilan bo'lgan aloqalarini izoh qilmoqdir. Bu maqsad Ast tomonidan uchta tuhsinish formasiga ajratilmoqda. A) *"Tarihiy"* asarning san'at, bilim va ommaviy bo'g'lari bilan birga tushunmoq. B) *"Gramer"*, til va aloqador bir ravishda tushunmoq, C) *"Geistige"* asarning o'z davrining manaviyati ramkasida tushunmoq (Öztürk, 2009: 152). Ast'ning germenev-tika ilmi asosida yurutgan fikir muloxazalari orasida eng muxim original tomoni, tuhsunma jarayonini *"qayta ishlab chiqarmoq"* fikri deb xesoplasak boladi. Ast'ning bu fikirlari xususan uchunchisi, Schleiermacher ve 19. Asrning buyuk falsafachilaridan bo'lgan Böckh tomonidan yana ham tarang-lashtirilgan (Palmer, 2008: 114).

Christian Wolf'ning germenevtika haqidagi tushunchasi Ast'ning metodikasidan farqli o'laroq, ko'proq amaliy yoni bilan aloqali. Wolf germenevtikani "Vorlesung über die Enzyklopadie der Altertums-wissenschaft" nomli maqolasida, "*ishoratlarning ma'nolarining bilinmog'ini saqlaguvchi qurollar bilimi"* deb qaraydi. Wolf'ga ko'ra germenevtikaning maqsadi *"bir yozuvchining yozilgan yo ki aytgan tushunchalarini, aftorning bayon qilishni hohlagan tushunchani o'zini qo'lga kirituv"* deb hisoplaydi. Faqat bu borada shuni aytip otish keraklidir ki, Wolf'ning masalaga bo'lgan nazariyasi bilan Ast'ing nazariyasi orasida farq bordir. Ast'ga ko'ra ifoda qilish, anglamoq masalaning ichkarisiga joylashtirilip, anglamoq ifoda qilishdan ajratilishi kerak bo'lgan masaladir (Palmer, 2008: 118, 119). Bir shakilning ma'nosi, to'g'ridan anglamoq ostida qolga kiritiladi. Qisqacha qilip aytganda, bizlar bir narsa ustida tushunchamizi o'zimiz tushunup anglaymiz. Wolf'ga ko'ra esa bizlar boshqalariga izoh qilamiz. Bu yerda sharxlovning asosi falsafiy darajasi bo'lsa, oldingi ikki darajaning kontrol va taftish qiluvdan iborat. Wolf'nin germenevtikaga solgan asoslari universal (olamiy, umumiy) germenevtikalik tushunchaning rivojlanishida o'z hissasini kirita bilgan. Ast va Wolf'dan so'nra Schleiermacher yoki Dilthey kabi faylasuflaring ijodlari romantik germenevtikaning o'nip o'sishiga xizmat qildi.

5. Germenevtika Ilmining Rivojlanishida Romantik Asoschilar Schleiermacher va Dilthey

Schleiermacher, matnlarni tushunmoq, anglamoq uchun tarih bilan aqlni qarshiqarshiga keltirgan problemalarni bartaf etish, tugatish kerakligini bilgani uchun germenevtikaning bir ilim sifatida tashkil qilinishi borasida katta hissa qo'shgan. Schleiermacher'ning bu hissasi bilan birga ortiq germenevtika teologia, adabiyot yoki huquq ilmiga hos bir distciplinaning masalasi sifatida qaralmaydi. Shcleiermacher bilan birga germenevtika bundan kelib chiqib bir til tarkibidagi biron bir voqeani onglash, tushunush san'ati bo'lgan (Palmer, 2008: 132). Schleiermacher'ning germenevtika tog'risida *"Hermeneutik und Kritik"* nomida yagona bir asari mavcud. Shuning bilan bir qatorda talabalariga yozgan dars konspektlari *"Compendium"* ham bor. Schleiermacher bu asarlarida germenevtikaning universal bir tushunish san'ati bo'lganligi haqida so'z etmoqdadir (Bilen, 2007: 71). Bilen'ning ifodasiga ko'ra Schleiermacher bu asarida ikki narsani birdan amalga oshirishga kirishmoqda. 1) Onglamoq va sharxlamoq sifatida germenevtikani qiyoslagan holda uni faqatgina muqaddas kitoblarni sharxlamoq san'ati bo'lishidan ajratmoqda. 2) Schleiermacher germenevtikani, bir ilim sifatida yozilgan yoki so'zli ifodalarni onglamoq va sharxlamoqning elementlarini ortaga qo'ygan va bu

elementlarni amaliyotga oshirguvchi ilim o'laroq rivojlantirishga harakat qilgan. Schleiermacher'ning tushunchasiga ko'ra *"gapirmoq, so'ylamoq tushunmoqning tashqi tomoni bolip hesoplanadi"* bu bog'lamda esa germenevtika tushunabiluv san'atining bir qismidir. Bu mulaxazasi bilan birga Schleiermacher germenevtika ilmini falsafi soxaga olip chiqmoqda. Schleiermacher'ning metodikasi tilning, grammatikaning, jumla strukturasining, semantikasining tarihiy strukturalarini ochiqqa chiqaruv majburiyatida bo'lganligi uchun tarihiy bo'lib va germenevtika xar doim amalga oshirayotganimiz onglamoq masalasi jixatidan umumiy bir tasvirga ega bo'lmoqda. Schleiermacher aftor bilan oquvchi orasidagi zamon masofasini tugatishni hohlaydi. Buning uchun okuvchining aftor darajasiga yuksalishi kerakligi g'oyasini ilgari suradi. Bunu amalga oshirish uchun ikki meto'd ortaga tashlamoqda. 1) Grammatikalik meto'd. 2) Psixologiyalik metod. Birinchisi tilning grammatik strukturasi bilan aloqali bolib har bir asarning qo'llangan tili ilk o'laroq grammatik jihatdan tushunchaga kiritiladi. Shuning uchun bir asarni tushunush uchun avval uni grammatik strukturasini chechuv bilan tushunmoqlik asrasni onglash uchun harakat qilish kerak. İkkinchisi esa aftorning xolati ruhiyasi bilan aloqali mavzudur. Agar aftorning yashagan chog'idagi manaviyati, hatto ana shu davirning manaviyatini o'rganish o'qinayotgan asarning ma'nosini tushunush uchun juda xam muxim bir metodika bo'lib hisoblangan (Bilen, 2007: 77, 79). Bir asarning yozuvchisi, b.q.a. aftori, yozgan asarining to'la to'kis sharxlovchisi emas, uning o'kuvhcilari ustida xarqanday bir xokimiyati yo'q. Asosan o'quvchiga so'z xaqqi bermoqda.

Schleiermacher'ning asos solgan germenevtika ilmidagi meto'dologiyalik ishlardan xabardor bo'lgan Dilthey bu borada yangi izlanishlarni boshlatabildi. Bu sohada bir muncha asarlar yaratti. Bulardan bazilari quydagi asarlardir. *"İnson Bilimlariga Kirish; Omma va Tarih Qidiruvlarining Asoslari"* 1883 yilida *"İnson Bilimlaridan Olamning Tarihini Aniqlash"* 1900 yilida chop etilgan. Keyinchalik boshqa asarlari esa talabalari tomonidan chop qilindi va 22 to'mlik asar yuzaga chiqdi. Schleiermacher'nin germenevtika ilimidagi onglamoq, tushunuv masalasini tarihiy jarayon problemasi shaklida qaradi. Dilthey bir Qant'chi bir fikir insoni edi. Faqat uni Yangi Qantchilardan ajratgan narsa, tabiat bilimlari va ruh bilimlari ayrimasini markazga olish bilan birga Qant'ning amalga oshirolmagan bilim metafizikasini, germenevtika tushunchasini markazga olib metodik ravishta ruh bilimlari shaklida ishlap chiqdi. Unga ko'ra tarih va omma, soxasi ampirik metodlar bilan amalga oshiriladian soha emas. Bu masala farq etish masalasi emas tushinish, onglash masalasidir. Dilthey'ning tin (ruh) bilimlari o'laroq asos solgan soha, insonga tegishli dunyoni onglashni maqsad olmoqda. Ma'no Dilthey'ning tushunchasida manaviy hayot jarayonidagi butun va qisimlar orasidagi munosabatlar tarkibida joylashmoqdadir. Bedeutung (ma'no) Versttehen (onglamoq) so'zlari tushunmoq uchun harakat qilgan narsadir (Bilen, 2007: 86; Bolnow, 2003: 97). Demak, sarxlamoq, sobitlashkan bir ifodaning ananaviy muhitda obyektif bir ravishda tushinishi istagi bo'lsa kerak. Dilthey bu holatni shu shakilda bayon etadi:

> *"(...) tushunabiluv, hayotning sobitlashgan ko'rinishlarining mavjudiyatiga yonalmog'lik es ava bizlar bularga xar doim qayta olabilsak, yahsi yolda ishlatilip, kontrol qilnabilsa, bir obyektif darajaga chikishlik va tog'ri bir metodga ega bolish mumkin. Uzuluksiz o'laroq sobitlashgan hayot ko'rinishlariga ochilish yoki sarxlamoq nomini berurmiz... Bu sababladir kim, tushunabiluv san'ati, o'z markaz no'ktasini, insonning bor bolishining yozuvga otgan qolitlarining ochiqlanishi vayo sarxlanishinda topadi"* (Dilthey, 1999: 88-89).

Dilthey'ning falsafiy tushunchasida insonning tushunushini mumkin qilgan narsa *"yashamoq istagi va ifodalari"* o'laroq o'z ifodasini topadı. Dilthey bu ifodalarni ishlab chiqayotgan chog'da bularni sinflarga ajratmoqdadir (Dilthey, 1986: 153) Bular, terimlar, xukumlar va tushuncha liboslari deb ataladi. Bilen bu sinflarni uch davrga ajratib qaramoqda. Bilen'ga ko'ra Dilthey avvalo psixologiya bilmini, gumanitar bilimlarni tuhsunib yetmoq uchun bir metod sifatida rivojlantirishni hohlagan. Bu davrlarda Dilthey ta'riflovchi psixalogiyani rivojlantirishla aloqali asarlar yozgan. İkinci davrda bo'lsa *"tarihni"* hayot falsafasining asosi sifatida ko'ra boshlagani guvohi bolamiz. Shunday qilib tabiat butun sag'in, fanni bilimlarinin soxasi esa tarih ham inson bilimlarining soxasi qatorida qaralishi kerak. Uchunchi davrada esa germenevtikaga tayangan xolda gumanitar bilimlaridagi metodikalik problemani hal qilishni hohlagan. Dilthey'nin tushunchasiga ko'ra *"hayot yoli davomida borilgan xar bir dam, mavjut payitni tashkil qiladi va tarkibi xaqiqat bilan toltirilgan zamon, bu o'tmishning xotirasining tasiridan mustaqil bir ravishda bor bo'lolmaydi"* (Tatar, 2016: 107). Shuning uchun xam Dilthey bir asarni o'qib sharxlagan o'quvchi bilan matnning orasidagi masofaning yol ochgan zamon farqining tarix ustu bo'lishi bir qancha shubhalarni bartaraf qilish uchun yuqoridagi uch metodika vositasini amalga kiritgan.

Dilthey'ning gumanitar fanlardagi bu problemalarga metodikalik yondashuviga tasir korsatgan tushuncha J. S. Mill'ning 1843 yilida chop qilingan A System of Logic (Mantq Sistemasi) nomli asarining "Axloq Bilimlarining Mantig'ié sarlovxali to'rtinchi qismi bo'lgan (Bilen, 2007: 89). Dilthey asosiy problemaning ong (aqliy) jarayon aloqalari bilan yagona formalik moddi aloqalarning bir birlariga qatiy ravishda oxangli bo'lmaganligini isbotlash va mana shunday yo'l bilan zihniy (ong bilan aloqali) jarayonlarni, moddaning bir xususi yoki bir yuzuga chegaralashni oldini olishta yotganligini tilga keltirgan. Bu borada Dilthey Mill'nin *"Mantiq Sistemasi"* asarida joy olgan butun (induktiv) metodikasiga murojat qilgan xolda ham bu meto'tni hamda gumanitar fanlardagi tajriba meto'diga murojat qilgan holda gumanitar fanlarining temasi yana insonning o'zi bo'lganligini aytadi. Dilthey'ning bu masala haqida ortaga chikargan ilk taspiti tajriba so'zining gumanitarr fanlarida farqli ma'nolarda tushunabilish kerak ekanligidir. İkinchi muammo esa, gumanitar fanlarida induktiv (butun) meto'dining (Dilthey, 1996: 231) qanday qilip uyg'ulanishi muommosidir (Bilen, 2007: 100). Dilthey masalaga bu shakilda qayrilmog'lik bilan birga zamonida bolmasa xam keyinchalik gumanitar fanlarida davom etip kelgan bir qancha problemalarni bartaraf qilinishiga katta hissa qo'shdi. Dilthey'dan so'ngra inson bilimlarida muammo bo'lgan kishilik va omma aloqasi, shahsning zixniy tushunchasiga xam tarihiy xam da ommaviy vokealarning ko'rsatgan tasirlarini to'g'ri sharxlash rivojlandi deb aytaolamiz. Dilthey, harakat qilgan qidiruvlarida tarihiy aqlning chegaralarini ko'rsatmoq bilan

birga, inson (gumanitarniy) bilimlaridagi bilgining (ma'lumotlarning) imkoniyatini belgilashni o'ziga maqsad qilip oladi. Qant'da fenomenlarning bilgisining belgili bir kategoriyalari bor. Tabiat haqidagi bilgilarimiz (ma'lumotlarimiz) narsalarning tajribalarini tartipga solgan tushunchaning yoki yana ham to'g'risi, onglamoqning kategoriyalari soyasida qolga olinadi. Aynan sof aqlning kategoriyalari kabi, Dilthey ham shu kategoriyalarini qo'llanmoqlikni mumkin ekanligini aytadi. 1) Qisim va butun katego'riyasi, 2) sabab va maqsad, 3) kuch va quvvat, 4) ich va tashqi kategoriyasi 5) qadirqiymat kategoriyasi. Dilthey, tarihiy bilginin imkoniyatini va chegaralarini qidirar ekan, falsafa, san'at, xuquq, va ekonomika bilimlaridagi metodika problemalarini chechuv uchun harakat qilgan. Bu esa inson bilimlarini faqatgina omma va kültür bilimlari deb hisoblash no'tog'ri. Chunki gumanitar fanlari yuqorida ataganimiz bir qator ilimlarni o'z ichiga olgan. Shuning uchun ham bu bilimlarning fenomen bilan uning aniqlangan bir tarihi orasidagi aloqasini korabilish lozim. Misol uchun, tarihiy shaxar Samarqandning yoki Bog'dotning, Oshning, bir top xalqlar uchun ham nafaqat faqatgina tarihiy ko'xna bir shaxar bo'lishidan tashqari, kulturalogiyalik, ana shu xalqlarning birgalikta insho qilgan tarihi aqlining ortoq tushuncha meroslari xam bo'lganligi unutmamoq kerak. Bu misollarni kopaytirip aytmoq mumkin. Mashhur Hristiyan olimi Sn. Agustinus'ning aytgani kabi, otgan tarih, hozirgi kunning garantiyasi bo'lgani kabi, xozirgi kun bo'lsa kelajakning garantiyasi bolip hisoblanadi. Dilthey'ning *"hayot dunyosi"* deb aytgan masala ham bu ma'noda gumanitar fanlarning temasi bolip hisoblanadi. Dilthey'ning (Erlebnis) o'laroq ifoda qilgan so'zi bu yerda o'zgacha axamiyat kozongan. Bu masalaning o'zi esa qisqa qilip aytganda bir individ (Shaxsning) yashagan tuprog'ida, kelib ketguvchi bir shaxis emas, bir shaxsiyatga, ongli bir ma'naviyatga ega bo'lgan insonning prototipidir. Bu Heideger'ning (Dasein) deb aytgan dunyoda bor bolish uchun kurashgan bir kishining prototipidir. O'z tuprog'ini, kulturasini, o'rf odatlarini bilgan ongli kishidan xech bir vaqit zarar kelmasa kerak. Chunki o'z kulturasini bilgan kishi boshqa kulturalarga xam yahshi ko'z bilan qaray oladi. Buning aksi esa jaxolat, aqildan noqis shahislar bo'lsa ana shunda xar qanday, dini, sayosi va boshqa ektremislarning ko'payishi turgan gap. Butun bularni oldini olmoqlik esa mana shunday bilimlarni kuchaytirish bilan birga amalga oshadi deb oylayman.

6. Falsafiy Germenevtikaning Asoschilari, Husserl, Heidegger, Gadamer

Germenevtika ilmining rivojlanishida Dilthey, anglamoq, tushunmoq masalalarini yechish uchun germenevtikani inson bilimlarida bir meto'd sifatida qo'llandi faqat onglamoq tajribasining bir butunligi haqidagi problemani bartaraf etolmadi. Bu masalaga birinchi bo'lib Husserl (18591938) to'xtalgan edi. U insonning zixnida jarayot etgan bir bosqich bo'lgan, savol so'roqsiz qabul qilingan *"fenomenning inson zixniga bergan tasirning"* obektif ekanligini qidirdi va onglamoq kabi asosiy ong faoliyatining sharxlaguvchi strukturaga ega ekanligini isbot qilishga harakat qildi (Bilen, 2007: 115). Bu yerda Husserl uchun asosiy masala Qant'ta bo'lgani kabi numenler emas fenomenlardir. Husserl'ga ko'ra dünya va inson boshqa boshqa ma'noga ega emas. Husserl fenomonolgiyaga diqqat jalp qilish bilan birga bizlarning dunyoga qarata bo'lgan tushunchalarimizi o'zgartmoq uchun, subekt va obyekt masalasiga toxtalmoqda. Chunki bu dunyo biz insonlar uchun bir obyekt bolip, onglamoq va faoliyat korsatmoq uchun bir ufuq soxasidir. İnson bu dunyoda yashayotib, bu dunyoga qarata bo'lgan tajribalarini vositasiz bir ravishta tushunabilish quvvatini ham bu dunyodan olmoqdadir. Anashu tajribalar insonga ontologiyalik fikirlash imkoniyatini taminlamoqda. Husserl mana shu jihatdan ajralgan ki, u insoni dunyoning ontologiyasini belgilash uchun harakat qilgan (Hossein: 03.08.2017). Faqat Husserl'ning qayg'usu bilish fiillarining barchasini o'z ichiga olgan ufuq biron bir subyekt tomonidan tushunilishi mumkinmi? Bu savolga javobni Husseril *"transandantal xususiyatta"* izlamoqda. Lekin o'zining idealizm soxasiga yonalganini farqiga boradi.

Heidegger (1889-1976), xam Husserl kabi *"bor bo'lish (ekzistans)"* so'zining fenomonologiyalik imkoniyatidan harakat qilmoqda. Bu so'z asosan Aristotel mantig'ida narsalar haqida bilgi edinmog'likni mumkin qilgan kategoriyalar soxasidir. Shuning uchun xam Heidegger bor bolish o'zini qanday ifoda qilganligini aqtaruv masalasiga aylantiradi. Bu esa uning harakat nuqtai nazarini epistemologiyalik emas ontologiyalik ekanligini korsatmoqda. "*Borlig' va Zamon"* nomli asarida Heidegger, Dilthey'ning *"Yashamoq"* so'zi o'rniga *"bor bolish"* so'zini qo'llanadi. Heidegger'ga ko'ra bor bolish teorik aql yoli bilan tushunilishi mumkin bo'lgan narsa bol'lib hisoblanmaydi. İnson o'z bor bolishining eng tamal harakatidir. U tushunmog'liqni Dilthey'da bo'lgani kabi bir metod o'laroq ko'rmaydi, unga ko'ra germenetik, insonning bor bo'lish uslubi, tashqi dunyoga ochilish shakli o'laroq tariflaydi. Heidegger'ga ko'ra inson, olamni emas, o'z tarihi ichida o'zini borlig'ining farqiga bormoqda. Shunday ekan, germenevtika Heidegger uchun bor bolishning o'zini onglamoqdir. Buning uchun inson o'zini chambarchas o'rab turgan xar bir narsani onglash qudratiga egadir, jumladan eng oldindan o'zini (Özlem 2001: 247).

Heidegger'ning falsafiy qidirishlarining eng tamalini *"bor bolish"* ekzistensializm, masalasi tashkil qilgan. U xam Husserlning fenemonologiyalik germenevtikasidan xam da Dilthey'ning onglamog'lik germenevtikasidan tasirlanish bilan birga *"ontologiyalik germenevtika"* nomi berilgan bir germenevtika tushunchasini ilgari surgan. Uning *"Borlig' va Zamon"* nomli asarida ortaga qoygan *"Dasein"* tushunchasi metafizik tomonidan tashkil qilgan bir to'p nazariyasi bilan birga inson bilimlarinda xam germenevtik ko'z qarash borasida butkul yangi bir oydinlatguvchi bolib kor'ina boshlaydi. Heidegger bilan birga onglamoq so'zi ontologiyalik bir statusga ega boldi. Bilen'ga ko'ra onglamog'likni bor bolish tamonidan uch on'g tarkibi bordir: o'ng ega bolish, oldini korabiluv va o'ng-onglamoq. O'ng onglamoq bu inson bor bo'lishing ontologiyalik strukturasini tashkil qiladi. Bor bo'lish onglamoqtir (Gadamer 1995: 19). Heidegger, tarihiy bilgi problemasiga chuqur izlanilishi kerakligini esga keltirmoqda va bu borada Dilthey bilan hamfikir bo'lib, o'z tushunchasini ifoda qilmoqda. Unga ko'ra tarihiylik, tarihning imkoniyatiga ishorat etadi. Bundan kelib chiqib, Tarih bilimi, insonning zamon ichida bir borlig' o'laroq ontologiyalik struk-turasiga tayanadi va bu struktura, insonning urf-odatlarini tushunup qarashiga imkon beradi (Bilen, 2007: 137).

Hans-Georg Gadamer (1900-1990), germenevtika sohasidagi yurutgan fikirlari yuz yillik falsafa nazariyalarida buyuk muloxazalarga sabab bo'lip diqqatga sozovor tasirlar qoldirgan. U germenevtika ilmini ontologiyalik bir zaminga joylashtiradi. Heidegger bilan hamfikir bo'lgan Gadamer *"Haqiqat va Metodika"* (1960) nomli asarida germenevtikaning xususi va umumiy tomonlariga etiborini jalb qildi. (Özlem, 1998: 117). Heidegger'ning fikirlari ustiga insho qilingan bu asarida Gadamer Dilthey'dan farqli o'laroq germenevtik fikirlashini falsafaning toq ortasiga joylashtiradi. Gadamer'ga ko'ra germenevtik tushuncha dunyodaki bor bolishimizning tamal bir shartidir (Bernstein 1985: 34). Hekman'ga ko'ra Gadamer'ning inson bilimlarning tabyiati tog'risidagi savolga *"Xaqiqat va Metodika"* nomli asarida, butun tushunabiluvlarning lingivistik bo'lgani va inson bilimlarida tushunabiluv ishlari til vositasi bilan qaralishi kerakligini ifoda qiladi.Chunki til butun masalalarni tushunabilish uchun en kerakli bo'lgan binodir (Hekman, 1999: 129).

Gadamer insoniy hayot tajribalarimizda tilning o'rnini umumiyligini takidlab o'tadi va germenevtikaning tilning qoidalari zaminiga asoslantirilish kerakligini aytib otgan. Til chunki xozirgi kunda bizlar uchun uzoqlashib borgan urf-odatlarni yozilgan kultura bilan sharxlamoq dolzarb ekanligini ko'rsatmoqda. Sharxlamoq kunimizda o'rf odatlarni kunumiz tiliga tarjuma qilish bolip xesoplanadi. Germenevtikaning asosiy vazifasi bo'lib bu vazifasini asosan bu tarjimalarni bugunning otgan kun bilan bo'lgan aloqasini umumiy darajaga yuksaltmoqdir deb hisoblaydi Gadamer (Özlem, 1998: 119). Gadamer, tamal insoni tajriba xolati o'laroq onglamoq haqida taxlillarning falsafi ekanligini va bular uchun belgili bir metodika taqdim etmaganligini aytadi. Faqat, matn sharxlamoqla aloqali uning praktikasiga tegishli falsafi germenevtika bilan cheklanmagan, onglamoqning tarixiyligi iddiosini uch farqli tomondan ishlab chiqadi: a) Tajribaning tarixiyligi, b) tajribua etilgan narsaning tarixiyligi, c) bilinchning tarixiyligi. Gadamer bu uch turli onglamoqlik ko'z karashining xammasiga, birdan falsafi germenevtika deb atamoqda (Bilen, 2007: 141). Gadamerning falsafiy germenevtikasining muxim so'z *"nishablik; qiyshiq tusshunuv"* bo'lgan. Germenevtika ilmi problemalarni to'gri tushunabiluv borasida insonga avvalam bor nishabliktan qurtulabiluvning metodikalarini orgatadi. Yuqoridagi onglamoq metodikalari insonga bu nishabliktan o'zini saqlaybilish masalasida eng muxim bosqichlar bolib hisoblanishi mumkin. Fikirimcha Gadamer bu masalalarni ko'tarib chiqish bilan birga tarixning azizlanishi va tarixiy merosning sharxlamoq yoli bilan muxofaza qilinishi kerakligiga diqqatlarni jalp qilmoqda va bu borada eng muxim ish germenevtika zimmasiga tushganligini takidlamoqda.

7. Yangi Romantilchilar Betti, Hirsch va Matn Sharxlov Metodikasi O'laroq Germenevtika

Emilio Betti (1890-1968) bir xuquq tarixchisi bo'lgan va adabiyot terminologiyasining asoschilaridan bo'lgan E. D. Hirsh (1928-) ekzistensializm va falsafiy germenevtikaga qarshi matn sharxlov metodikasi o'laroq yangi romantik germenevtikani korishgan bolib ular jiddiy ravishda falsafiy germenevtikaga etirozlar va kritikalar ortaga qoyishdi. İkkalasi ham chikish nazariyasida Scleiermacher ve Dilthey'ning asos solgan germenevtik ko'z qarashlarga tayanadilar. Betti, germenevtikani, xozirgi kunda mavcud problemalarni chechabiluv uchun bir metod sifatida germenevtikani rivojlan-tirishni xoxlar ekan, Hirsh esa buni adabiyot terminologiyasiga uyg'ulamoqqa kirishgan. Aslida olip qaraganda har ikki filo'so'fning metodikasi falsafiy yoki ekzistensialistik germenevtika metodikasidan eskidir.

Betti'ning, ekzistensialistik germenevtikasiga qarata yo'naltgan etirozlarining tamalida *"sarxlamog'likning obyektifligi"* masalasi yotmoqdadir. Fenomonologiyalik ko'z qarashda bo'lgan *"ma'noli formlar"* muloxazalaridagi terminologiyani Betti o'z masalasining markazi xolatiga aylantirip oladi. Betti'ning tushunchasida endi esa *"ma'noli formlar"* sarxlamoqlikning en asosi tamalidir. Chunki sarxlamoq, ma'noli formlarning boshqa bir zixin (aql) tomonidan ishlanishi, yangittan insho qilinish jarayonidir. Bu ma'noda germenevtika esa *"ma'noli formlarni"* sarxlamoq suratiyla, bu formlarning tashiyotgan ma'noni onglamoqtir. Qisqa qilip aytganda germenevtikaning temasi onglamoq, metodikasi bo'lsa sarxlamoqdir. Bu jihatdan sarxlamog'likning temasi juda keng bolib, adabiy bir tilla yozilgan asarlardan chiroyli memoriy bilan qurulgan go'zal binoning ko'rinishi bularning xammasi sharxlamog'likka muxtojdir. Chunki faqatgina bu yo'l bilan tushunchamizga bizlar ma'nolarning aqtarilishini saqlay olamiz. Shuning uchun ham *"ma'noli formlar"* muxim bir masaladir kim, xar bir asar o'z ma'no formasiga ega. Betti Qant kabi narsalarning onglash jixatimizga ko'ra belgilanganligini qabul qilish bilan birga, xaqiqatning belgilanishini mumkin qilgan kategoriyalarning bir tomondan psixologizm boshqa taraftan esa sensatsializm tomonidan, axloqiy qadriyatlarning subjektifliğini va kelib kechguvchiligini ximoya qilgan *"ekzistiansialistlar"* tomonidan tahdid etilgan. Betti'ga ko'ra esa axloqiy va estetikalik qadriyatlar *"ideal obyektiflikka ega bolip bular istisnosiz o'zlariga xos qonuniy darajalarga tobiy"* (Bilen, 2007: 177) İnson bu ideal obyektifligi *"onglamoq formlari"* vositasida o'z tushunchasiga kiritip bir top masalalarni oydinlatabilishi mumkin. Betti bu fikir muloxazalari vositasida germenevtikaning tayangan epistemologiyalik fundamentni oydinlatmoqlik bilan birga, onglamoqlik jarayonini va tushina olishning obyektini belgilamoqda. Betti uchun til, ifoda qilish va zixiniy obyektivatsiyasining imkoniyatlarini tashkil etadi. İndividlarning (shaxislarning) ifodalari esa bu imkoniyatlarni amalga oshirabilishlariga ko'ra o'zgaradi. Bunu tipqi arilarning uy qurush jarayoniga oqshatishimiz mumkin deb xesoplayman. Chunki bilinchli shaxislar o'z jamiyatini kerakli materyallar bilan taminlay olmasa bu jarayon ishlamasligi turgan gap. Faqat bu donishmand shaxis bu onglamoq formlarining farqida bolib o'z materyalini yoki o'z toshini ana shu quruloyatgan uyning qaysil joyiga joylashtirishning bilinchida bo'lsa ana oshandagina bu jarayon to'gri amalga oshadi. Bu jihatdan Betti'ning asos solgan ko'z qarashlar juda muxim deb hisoblayman.

E.D. Hirsch (1928) adabiyot terminologiyasi soxasida ijod qilgan mutafakkir o'laroq romantik yaxut metodik germenevtikaning mudofa qilganlarning eng boshlang'ich shahislardan bo'lib hisoblanadi. Gadamer'ning *"Haqiqat va Metodika"* nomli asarining Anglizchaga tarjuma qilinishi ustiga yozgan kritikasida Hirsch, falsafi germenevtikaning skeptisizm va nixilizm orasida ketip kelganligni ilgari suradi.

Chunki falsafi germenevtika tushunabiluvning tarixiyligini markazi noqtai nazarga olmoqda. Betti'ning o'rtaga qo'ygan kritikalarni asos olip, buning bilan birga Hirsch, orf odatlarga, tarixiy tasirlanishga va ufuq qaynashuvsiga murojat qilgan xolda Gadamer'ning sarxlamoqlik borasida ortaga qoygan iddiolarining *"tarixiyligin vayronalaridan qutqaraolmasligini"* (Hirsch, 1965: 254) himoya qilip buni o'z kritikasining asosi mavzusu qilip oladi. Hirsch onglamoqning tarixiyligi va cheklangan bo'lishi borasidagi konsepsiyaning, mutloq ravishda bilgining imkoniyati tushunchasi ila mudofa qilinganligini tilga keltiruv bilan birga buning metodik germenevtika uchun bazi qiyinchiliklarni tug'durganligini bayon etadi. Hirsch *"Uzoq bir o'tmish bilan xozirgi orasidagi zamon oralig'i bilan xoli xozirda yuzaga kelgan iki kishi orasidagi bir aloqadagi zamon oralig'i farqli bo'lishi mumkin mi?*" deb soraydi. Manashulardan kelib chiqib, Hirsch'ga ko'ra ontologiyalik zamon konsepsiyasiga tayangan xolda ilgari surulgan tarixiylik konsepsiyasi bilan Gadamer, subyekt bilan obyekt yoki iki subyekt orasidagi xoli xozirdagi zamon oralig'ini ozgarganligini ilgari surmoqdadir ki bu tog'ri bir iddio emas.

Hirsch o'zining kelishtirgan romantik germenevtikasi borasidagi tushunchasida *"dastlabki tushunush"*, *"o'zgargan ufuq"*, *"diyagramma"* konsepsiyalarini rivojlantirish bilan birga Gadamerning tarixiy onglama konsepsiyasining bergan tushunchadan yana xam quvvatli psikolinguisttik izohlarni ortaga qo'yadi. Bu izohotlarga qaraganda Hirsch'ning tushunchasida og'zaki ma'no belgili bolip, u aslo o'zgarmaydi (Hirsch, 1967: 46). Bu holatda esa o'kuvchi matnning ochiqcha beligilayotgan ma'noni onglamoq uchun harakat qilishi lozim. Hirsch o'qurlik jarayonida individual o'qurning oldindan ko'rabilish yo ki shupxasi uchun ochiq joy qoymaydi. U yana xam ko'proq *"sezguvchilik"*, *"pozitivizm"* va *"perspektivizm"*, borasidan qarash bilan birga Heidegger'ning germenevtikasiga qarshi og'zaki ma'noning obyektif yetkunligini mudofa qilmoqdadir (Ulukütük, 2009: 177) Hirsch'ga ko'ra bir yozuvchining niyyatining xusisi ma'nosining aslo o'zgarmaydı. O'zgargan narsa bu matnning "siginifcance" ahamiyatidir, ma'nosi emas.

8. Tanqidchi Germenevtikaning Asoschilari Haberemas va Apel

Jürgen Habermas (1929) germenevtika bilan aloqali diskursiyalarga Gadamer'ning *"Xaqiqat va Meto'dika"* nomli asari ustida yozgan tanqidiy *"hermeneutik und İdeologie kritik"* asari sabap bolgan (Topakkaya, 2017). Bu asarida Habermas falsafiy yoki ekzistiyansilaist germenevtikaning dogmatik va konservativ bo'lganliklari uchun tanqid qildi. Habermas'ning falsafiy germenevtikaga yo'naltgan etirozlari shu to'rt no'ktada toplash mumkin (Bilen, 2007: 213). A) Urf odat va aqliylik orasidagi aloqa; b) Hokimiyat va nishablik qarshisida tanqidchi ravishda turabiluv; c) ijtimoi bilimlardagi metodika problemasi; d) germenevtika tajribasining universalligi. Habermas bu tort problema ustida o'z fikirlarini taranglashtirip tanqidchi germenevtika terminologiyasini tarafsiz va nishabliktan mustaqil ravishda bir aloqa vaziyatiga chikabilish uchun, urf odatning hokimiyati qurtulabiluv uchun obyektif bir metodika bilan tushunabiluvning kerakligini aniqladi. Habermas'ga ko'ra falsafi germenevtika, hokimiyat va urf odatga, obyektif germenevtika da faqatgina tilga tegishli va matnsal munosabatlarning to'g'riligini mudofa qilgan xolda qolganicha bu ishning amalga osholmasligini bildirdi. Habermas'ning asosiy qayg'usini ham Gadamer'ning yo'l qo'ygan bu xatoga tushmasdan, asosiy problemaning onglamoq bilan aloqali problemaning urf odat bilan aloqali kalta faximlikka tayonganligini ilgari surgan ko'z qarashlarning asosda bu kalta faximliklarni qonuniylashitirmoqdami yoki yo'q mi masalasi tashkil qilgan. Habermas bu borada germenevtikaning asosiy vazifasining insonda onglaybiluv bilinchlarini tashkil qiladigon metodikalar ishlap chiqish kerakligini bildirish bilan birga sarxlamoq doirasining pragmatik bir uyg'ulamasining bor bo'lganilgini bildirdi. Habermas bu doira aslida germenevtika doirasi bolip ijtimoi bilimlarda yangi zaminlar tashkil qilish quvvatiga egadir. Bu doiraning tashkil qilgan zamin butun bilimlarga o'z tasirini ko'rsatabilishi kerak. Buning uchun ham Habermas germenevtik teoriyasining epistemologiyalik tarafi bilan shug'ullangan. Chunki Habermas bu tanqidchi metodikaning butun bilimlarda ijod qilgan mutafakkirlarning yoki oddiy o'quvchining ham bu borada kalta faximlikka tushmasligi uchun muxim xizmati bor ekanligini isbotlay bildi.

Karl Otto Apel'ga (1922-2017) ko'ra ham, ijtimoi bilimlarning kelib chikishi jamiyatlarning munosabatlarining tarixiy tajrubalarini mumkin qilgan ma'no ufqindadir (Apel, 1980: 114). Subyektlar orasida qollanilgan til bilimning bir sharti bolib hisoblanadi. Chunki, so'ng tahlilda subyektlar orasidagi pragmatik aloqaning imkoniyatining ham bu jarayonga bog'liq ekanligi ochiq o'rtada va bu germenevtika bilimining xam kelib chiqishi bu yerdir deb aytadi Apel (Bilen, 2007: 221; Apel, 1967: 15). Apel'da *"ichkin tajrubaning avval bolishi"* mavzusudagi taxlili, tushunmoqni va izoh qilishni ajratilishiga tayanadi. Apel'ga ko'ra Gadamer'nin germenevtik teoariyasi Heidegger'ning ekzistiyansiyalist ko'z qarashiga bir alternatif tarixsal ko'z qarashtir. Bundan tashqari Apel'ga ko'ra, falsafiy germenevtika, Qant'chi ma'noda bolishi kerak bolgan yoki qadr qiymat va hukm problemasini diqqatga olmaydi. Shuning uchun onglama jarayonida yetkunlik darajasida yetarsiz qolmoqdadir. Bu sababla *"butunluk avvaldan tushunabilish"* sarxlamoqlikdan chiqarilgan dogmatik bir daraja o'laroq korsatilip va buni qayta tiklashga harakat qilinmoqda (Bilen, 2007: 223). Habermas'tan farqli bir ravishda Apel onglamaning tarixiyligi disertatsiyasining *"ichinda bu shartlarni mavcud qilgan universal tarixga bashvurmoq kerakligini"* iddao qilmas. Apel, Qant va Pierce'ning izidan harakat qilip, ozod bir ravishda sarxlovchi camiyatning yo'naltguvchi fikrining saqlanuvsi kerakligini tavsiya qiladi. Chunki unga ko'ra bunday jamiyat o'zaro kelmishmovchiklarda kelishib olguvchi va xaqqoniyatliy bolishini tamin qiladi. Apel, bu tushunchada bo'lgan xar bir insonning ozod fikirlashga ega bola olishini takidlaydi. Tanqidchi germenevtikaning ilgari surgan metodika, insoniyatning o'zini tushunishi bilan birga bu falsafa tarixining aloqasiga ham uyg'ulanishi mumkin. Bu esa urf odatlarning tarixiy germenevtik jihattan onglashuvsini va ijtimoi bilim tomonidan izohlarning diyalektikasining imkoniyatini beradi. Apel bu izohlarning nixoiy xadafining *"idealogiya tanqidi"* ekanligini ifoda qilmoqda. Apel, ilmiy jihattan germenevtikani, boshqacha qilip aytganda *"ochiqlagan"* tabiyat bilimlari bilan *"onglagan"* tin bilimlari orasidagi zidlikni ochiqlamoqda va tamallandirmoqda. Apel bu fikirlari bilan ayni zamonda

pozitivizm oqimining *"yak-bilim"* tushunchasini tanqid qilmoqdadir. Germenevtika bilan tabiyat bilimlarining temasi, aniqrog'i voqealarning sonining hayotga aqtarilishi va onglashilmovsi bir birlarini tashqarida tutgan, faqat ayni zamonda bir birlarini tamomlagan narsalar deb hisoblaydi (Topakkaya, 2017).

9. Natija

Bu maqoladan shuni xulosa qilip aytish mumkin kim *"germenevtika"* ilmining tomirlari to Antik Grek dunyosidagi mifologiyalik Germes'ga qadar borib taqaladi. Mifalogiyalik buloqlardan songra esa Aristoteles va yana boshqa buloqlarda bu ilimga xos xam epistemalogiyalik hamda mantıq tomirlarini ko'ra bilishimiz mumkin. So'ngra esa taniqli mutafakkir Al-Farobiyning risolalarida xam bazi buloqlarni uchratish mumkin. Shuni aytib otish kerakki İslom olamida xam germenevtika ilmiga xos buloqlar bor, faqat bu buloqlar kunimizda taxqiq va tanqid etilmaganligi sababli bu borada yana ko'p ishlar qilinish kerak ekanligini bizlarga malum. Topakkaya'ning takidlagani kabi germenevtika ilmi Antik Greklardan beri kunumizga qadar tarixiy jarayonga ega bolgan bir ilim emas. Germenevtika Schleiermacher va Dilthey'nin ijodlari soyasida tin bilimlarining sarxlamoq va onglamoq metadologiyasiga aylangan (Topakkaya, 2017). Matn ichida aytib o'tilgani kabi G'arb bu borada M. Luther'ning boshlatgan qidiruvlari bilan birga Ronesans va oydinlik davirlarida ko'p ishlar amalga oshirabildi. Bu esa ularni 20- asrda *"germenevtika"* ilmining sistematik bir ravishda qurulishi va yangi metodikalarni ishlab chikishiga olip keldi. Bu borada Schleiermacher, Dilthey, Heidegger, Gadamer, Husserl, Ahbermas, Apel, Betti va Hirsch kabi mutafakkirlarning germenevtika ilmiga qo'shgan xissalari malum darajada. Bu mutafakkirlar xar biri o'z soxasida germenevtika ilmiga xissalarini qo'shayotip, soxalarida eng kerakli bo'lgan metodikalarni ishlashga harakat qilishdi. Schleiermacher va Dilthey romantik germenevtik ko'z qarashida tushunchalarini bildirish bilan birga germenevtika ilmining sistematik xolda inshosining bosh qaxramonlari bo'lgan. Schleiermacher va Dilthey kabi Husserl, Heidegger va Gadamar xam germenevtikaning butun ilimlarda ishlatilabilishning imkoniyatini qo'lga olgan. Ular ham germenevtikaning universal bir ilim qatorida tanitip kuchli metodikalar ustida ish olip borgan. Xususan Betti va Hirsch'ning yangi romantik germenev-tika soxasidagi kiritgan *"ma'noli formlar"* metodikasi borasidagi yangiliklari Karl Otto Apel'ning fikir dunyosida katta o'zgarishlarga olip chiqqan. Xulosa qilib aytganda germenevtika ilmi insoniyatning hayotida muxim ro'lga ega. Germenevtika soxasida aql yurg'uzgan Heideggerning fikricha inson o'zining dunyoda bor ekanligni tariflayotgan vaqitning o'zida ayni zamonda tarixini xam vujutga keltirmoqda.

Manbalar (References)

Bernsteini, R. J. (1985). *Beyond Objectivizm and Relativism: Science, Hermeneutics and Praxis.* University of Pennsylvania Press.

Bilen, O. (2007). *Çağdaş Yorumbilim Kuramları.* İstanbul. Şule Yayınları.

Bollnow, F. O. (2003). *İfade ve Anlama, Hermeneutik Üzerine Yazılar*. (çev. & Ed. Doğan Özlem). (93-136). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Dilthey, W. (1962). *Pattern and Meaning in History*. (çev. H.P. Rickman). Hanper Torchbooks.

Dilthey, W. (1986). The Hermeneutics of The Human Sciences. In: *The Hermeneutics Reader: Texts of the German Tradition from the Enlightenment to the Present*, (Ed.) Kurt Mueller- Vollmer, (148-164). New York: B. Blackwell.

Dilthey, W. (1996). *Hermeneutics and Study of History.* (çev. Rudolf A. Makkreel-Frithjof Rodi). Princeton University Press.

Dilthey, W. (1999) *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*. (çev. D. Özlem). İstanbul: Paradigma Yayınları,

Gadamer, H. G. (1981). *Hermeneutik, Historisches Wörterbuch der Philosophie.* (der. Berlin J. Ritter). Volumen 4

Gadamer, H. G. (1995). *Hermeneutik.* (Çev. D. Özlem), *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazilar içinde.* Ark Yayınları.

Hekman, S. (1999). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*. (çev. H. Aralan-B. Balkiz). Paradigma Yayınları.

Hirsch, E. D. (1965). *Validity in Interpretation*. New Haven and Londra: Yale University Press.

Özlem, D. (2004). *Tarih Felsefesi.* İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Özlem, D. (1994). *Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgisi) Dersleri*. l. Cilt. Prospero Yayınları.

Özlem, D. (1995). *Hermeneutik Üzerine Yazılar*. Ark Yayınevi.

Özlem, D. (2001). Söyleşi: Yaşam Öyküsünden Fikirlerine Doğan Özlem. *Marjinal Dergisi*, 7, 12-14.

Öztürk, E. (2009). Hermeneutiğin Tarihsel Dönüşümü. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, *1*(2), 145-175.

Palmer, R. (2008). *Hermenötik*. (cev. İbrahim Görener). İstanbul: Ağaç Felsefe.

Tatar, B. (2004). *Hermeneutik*. İstanbul: İnsan Yay.

Topakkaya, A. (2017). Felsefi Hermeneutik. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 75-92.

Toprak, M. (2003). *Hermeneutik ve Edebiyat.* İstanbul: Bulut Yay.

Ulukütük, M. (2009). Hakikate Giden Yollar: Metin-Yazar-Okur Diyalektiğinde Beliren Anlama Sorunu. *Felsefe Bilim Araştırmalar Dergisi*, 15, 173-192.

Zamanalou, H. (2017) *Husserl ve Heidegger'in Hermeneutik-Fenomonolojik Düşünümünde Kriz üzerine bir İnceleme.* (Erişim: 3.8.2017), http://www.academia.edu/11182443/Husserl_ve_Heideggerin_Hermeneutik-Fenomonolojik_Kriz_Üzerine_bir_İnceleme